

ALİ ŞİRUGANİ

(ö. 1126/1714)

Türk müzikisinde
en çok dinî eser besteleyen
Gülşenî şeyhi.

Kaynaklarda adıyla birlikte zikredilen “şiruganî” kelimesinin ne anlama geldiği tesbit edilememiştir. İstanbul’da doğdu. Doğum tarihi, ailesi ve tahsili hakkında bilgi bulunmamakta ise de iyi bir müzik öğrenimi gördüğü anlaşılmaktadır. Gülşeniyîye tarikatına intisap ederek tasavvufî bilgisini ilerletti. Şehremîni’deki Hulvî Tekkesi şeyhi Sinan Efendi’nin 1107’de (1695-96) vefatı üzerine bu dergâha şeyh tayin edildi ve vefatına kadar bu görevde kaldı. Kabri aynı dergâhın haziresindedir.

Ölümünden sonra burası Şiruganî Tekkesi adıyla anılmaya başlandı. *Güldeste*’de Bursalı Muhzirzâde Sâlih Çelebi’den (ö. 1666) bahsedilirken, “İstanbul’da ilm-i müsikinin peder ü mâderi üstâd-ı nâdirü’l-misl Gülşenî Dervîş Ali’den ta’lîm-i ezkâr ve esvât etmekle ...” şeklindeki ifadeye bakılarak Şiruganî’nin uzun bir hayat sürdürdüğü söylenebilir. IV. Mehmed devrinde (1648-1687) şöhretinin en parlak zamanını yaşayan Ali Şiruganî, tasavvuftaki mevkii yanında asıl haklı ününü müsikide kazanmıştır. Yaptığı dinî ve din dışı bestelerle zamanının önemli bestekârları arasında yer almış, *Atrabü’l-âsâr*’da belirtildiğine göre 600’ün üzerinde dinî, 100’ün üzerinde de din dışı eser bestelemiştir.

Eserlerine, çeşitli el yazması güfte mecmualarında daha çok Dede, bazan da Dede Sinânî, Ali Dede, Dervîş Ali, Dervîş Ali Sinânî, Dervîş Ali Halvetî, Dede-i Atîk adlarıyla rastlanmaktadır. Dede-i Atîk tabiri, büyük bir ihtimalle, Türk müsikisinin diğer bir meşhur bestekârı olan ve kaynakların çoğunda Dede Efendi diye anılan Hammâmîzâde İsmâil Dede (ö. 1846) ile karıştırılmaması için kullanılmış olmalıdır. *Savt**, *tesbîh**, *tevşîh**, *durak** ve ilâhilerden müteşekkil dinî bestelerinden yaklaşık 450’sinin güftesi tesbit edilmiştir. Zâkirler ve müezzinler tarafından büyük bir rağbetle okunan eserleri arasında durakları, dinî müsikinin en parlak besteleri arasında sayılmaktadır. Dinî eserlerinde genellikle Abdülahad Nûri, Abdülkerim Fethî, Eşrefoğlu Rûmî, İsâ Mahvî, Niyâzî-i Mısrî ve Şemseddin Sivâsî gibi mutasavvıf-şairlerle İkbâlî mahlasını kullanan Sultan II.

Mustafa’nın şiirlerini bestelemiş, bunlardan yaklaşık yirmi beşinin notası günümüze ulaşmıştır. Ancak bestelediği murabba ve semâilerden hiçbirisi zamanımıza ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belîğ, *Güldeste*, s. 526; Esad Efendi, *At-rabü’l-âsâr*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 706, s. 70-71; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 2*, 3*, 28*; Osmanlı Müellifleri, I, 61; *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlüt Tevşihleri* (İstanbul Konservatuarı neşriyatı), İstanbul 1931, I, 5, 28-29; *Türk Musikisi Klasiklerinden İlahîler* (İstanbul Konservatuarı neşriyatı), İstanbul 1933, II, 67; Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 59-60, 63, 113; III, 60-61; IV, 39-40; a.m.f., *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit – Na’t – Salât – Durak*, İstanbul 1946, s. 28-29, 49-54, 59-60; Ergun, *Antoloji*, I, 136-142, 183-260; Şengel, *İlahîler*, I, 85, 121; II, 42; Töre, *İlahîler*, V, 57; VI, 88; Nuri Özcan, *Onsekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Müsikî* (doktora tezi, 1982), MÜ İlahiyat Fak., s. 194-663; *İlahîler* (Yapı ve Kredi Bankası Yayınları), İstanbul 1986, s. 18, 78, 138; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), IV/3, s. 66; Öztuna, *TMA*, I, 34-35.

NURİ ÖZCAN

ALİ et-TABERİ

(bk. ALİ b. RABBEN et-TABERİ).

ALİ et-TABERİ

(على الطبري)

Ali b. Abdülkâdir b. Muhammed
el-Hüseynî el-Mekkî et-Taberî
(ö. 1070/1660)

Mekkeli tarihçi, edip ve şair.

Mekke’de doğdu. Küçük yaşta hâfız oldu; başta babası olmak üzere zamanının Mekke’deki en meşhur âlimlerinden dinî ilimlerle Arap dili ve edebiyatı sahalarında dersler aldı. Aile geleneğini devam ettirerek ölümüne kadar Mekke’de ders verip talebe yetiştirdi. Mekke’de öldü ve Cennetü’l-Muallâ’daki aile kabristanına defnedildi.

Ali b. Abdülkâdir’in Kâbe ve Mekke tarihine dair kitapları yanında şiirlerini topladığı bir de divanı vardır. Henüz basılmamış olan eserleri şunlardır: *el-Ercü’l-miskî ve’l-târîhu’l-Mekkî fi ahbârîl-Ħarem ve’l-Ka’be ve terâcimi’l-mülûk ve’l-Ħulefâ’*; *el-Akvâlü’l-mu’allime fi vukû’i’l-Ka’beti’l-mu’azzama*; *TuĦfetü’l-kirâm bi-ahbârî imâretis-sakfî ve’l-bâb mine’l-Beytîl-Ħarâm*; *el-Cevâhirü’l-munazzama bi-faziletîl-Ka’beti’l-mu’azzama*; *Risâle fi beyâni’l-’imâretîl-vâkı’ati ba’de suĦûti’l-*

Ka’be; *Şennü’l-gâre ‘alâ mâni’i naşbi’s-sitâre li’l-Ka’be*; *Şerhu’s-sudûr ve tenvirü’l-kulûb fi’l-‘amâli’l-mükeffire li’l-müte’ahĦiri ve’l-müteĦaddimi mine’z-zünûb* (divan) ve San’a’daki el-Câmiü’l-kebir’de Mütevekkiliyye Kütüphanesi’nde bulunan *Fevâ’idü’n-neyl be-fezâ’ili’Ħayl*.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Ħulâşatü’l-eser*, II, 457-464; III, 161-166; *Hediyyetü’l-‘ârifin*, I, 759; *İzâhu’l-meknûn*, I, 57, 114, 256, 380; II, 45, 58, 211; Halil Yahyâ Nâmi, *el-Bi’setü’l-Mışriyye li-taşvîr’l-maĦtûâtî’l-‘Arabiyye fi bilâdi’l-Yemen*, Kahire 1952, s. 34; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 1036; Zirikî, *el-A‘lâm*, V, 115; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-mü’ellifin*, VII, 126.



MUSTAFA FAYDA

ALİ b. TÂHİR

(على بن طاهر)

el-Melikü’l-Mücâhid Ebü’l-Hasen
Ali b. Tâhir el-Kureşî el-Ümevî
(ö. 883/1478)

Yemen’de hüküm süren
Tâhirîler hânedanının kurucusu
(bk. TÂHIRİLER [Yemen]).

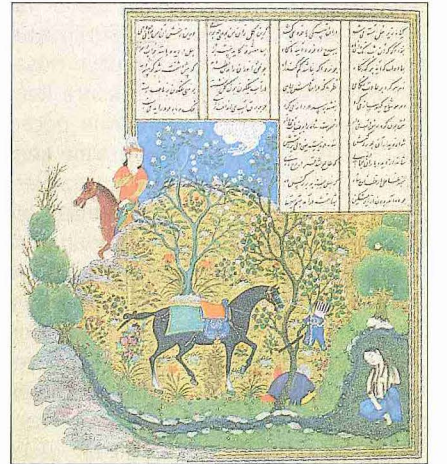
ALİ TEBRİZİ, Hâce

(خواجہ علی تبریزی)

Timurlular dönemi tasvir sanatçısı.

XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış devrinin ünlü nakkaşlarından; Hâce Ali Tebrizî ve Hâce Ali Musavvir adlarıyla da anılır. Dost Muhammed onun üstat

Hâce Ali Tebrizî tarafından Herat’ta istinsah edilen *Ħam-se-i Nizâmî*’den bir sayfa (TSMK, Hazine, nr. 781, vr. 40*)



Seyyid Ahmed Nakkaş ve mücellid Üstat Kıvâmeddin ile birlikte Baysungur Mirza tarafından Tebriz'den Herat'a getirildiğini ve Baysungur'un bu üç sanatçıdan Sultan Ahmed Celâyir'in cöngü gibi bir eser hazırlamalarını istediğini yazmaktadır. Sanatçının üslubu, Baysungur devri Herat tasvir sanatı üslubu ve kullarına uygundur. Onun tarafından yapıldığı kesin olarak bilinen bazı minyatürler, 849 (1445) yılında Herat'ta istinsah edilen bir *Hamse-i Nizâmî* nüshasında yer almaktadır (TSMK, Hazine, nr. 781). Sanatçı bu eserin tasvirlerinin yanı sıra tezhiplerini de yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMK, *Behram Mirza Albümü*, H 2154, s. 15^a; L. Binyon — J. V. S. Wilkinson — B. Gray, *Persian Miniature Painting*, London 1933, Appendix I, s. 185; I. Stchoukine, "Une Khamseh de Nizami de la Fin du Regne de Shah Rokh", *Arts Asiatiques*, Paris 1968, s. 45-48; E. J. Grube — E. Sims, "The School of Herat from 1400 to 1450", *The Arts of the Book in Central Asia*, Paris 1979, s. 162, levha III-LIV; Filiz Çağman — Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 21, nr. 30, resim 13.



FİLİZ ÇAĞMAN

ALİ TEBRİZİ, MİR

(میر علی تبریزی)

(ö. 850/1446)

Nesta'lik hattının kaidelerini koyan ilk İranlı hattat.

Hacı MİR Ali Tebrîzî, Sultan Ali Tebrîzî ve Hâce Emîr Ali Sultan adlarıyla da anılmaktadır. Hayatı hakkındaki bilgiler çok azdır. Timur ve oğlu Şahruh devri gelenlerinden Hasan-ı Tebrîzî'nin oğludur. Tebrîzî nisbesinden Tebriz'de doğduğu anlaşılmaktadır. Son zamanlarda bazı araştırmacılar yaklaşık aynı çağda yaşayan iki ayrı MİR Ali Tebrîzî bulunması ve bunlardan hangisinin "vâziu'l-asi" olarak tanındığı hususunda şüpheye düşmüşlerdir. Fakat Mehdi Beyânî, Şah İsmâil'in oğlu Behram Mirza'nın kütüphanesinden British Museum'a (Add. 18113) intikal eden Hâcû-yi Kirmânî'nin *Hümâ ve Hümâyûn*, *Kemâlnâme* ve *Ravzatü'l-envâr* adlı eserlerinin sonundaki MİR Ali b. İlyâs-ı Tebrîzî imzası ile Ali Tebrîzî'nin oğlu Abdullah'ın talebesi Ca'fer-i Tebrîzî-i Baysungur'un Tahrân'da Kitâbhâne-i Saltanatî'de bulunan bir kıta yazısının imza kısmında Ali Tebrîzî'nin babasının adını Hasan olarak kaydetmesini göz önünde bulundurarak bunların ayrı kişiler (*Hoşnûvisân*, II, 445-446) ve "vâziu'l-asi" diye anılanın da Ali b. Hasan Tebrîzî olduğunu ileri sürmüştür (*a.g.e.*, II, 442; *Elr.*, I, 881).

Bu konudaki belli başlı kaynaklardan MİR ³âtü'l-⁶âlem yazarı Bahtâver Han onu bilgin, müellifi meçhul *Reyhân-ı Nesta'lik* hâfız-ı Kur'ân, *Midâdü'l-ğu-⁷tû⁷* sahibi ünlü hattat MİR Ali Herevî ise şair ve yazısının da şiiri gibi güzel olduğunu bildirmektedirler. Yine İran kaynaklarından *Tezkire-i Hoşnûvisân* sahibi Hidâyetullah Lisânü'l-Mülk Siphir'e göre Ali Tebrîzî önce nesih, sonra nesta'lik ile meşgul olmuştur. Mirza Senglâh *Tezkiretü'l-hattâtîn*'inde, MİR Ali Herevî de *Midâdü'l-ğu-⁷tû⁷* unda onun bütün İslâmî yazılarda usta olduğunu kaydetmektedirler. Ancak *Midâdü'l-ğu-⁷tû⁷*, *Târîh-i Reşîdî*, *Gülîstân-ı Hüner*, *Tuhfe-i Hattâtîn*, *Hat ve Hattâtân* gibi önemli kaynakların onu nesta'lik yazısının mücidi olarak göstermeleri doğru değildir. Çünkü bu yazı daha hicri VIII. yüzyılın ortalarında teşekkül etmeye başlamıştı. Halen Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 3924) bulunan ve 800 (1398) tarihinde Sâlih b. Ali Rîzâ tarafından yazılmış olan Sultan Ahmed-i Celâyir'in di-

vanı oldukça gelişmiş bir nesta'lik örneğidir. Bundan dolayı Ali Tebrîzî'yi nesta'liki ilk bulan ve yazan kişi olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu hususta en doğru hükmü, onun nesta'like açık bir şekilde istikamet verdiğini ve altı çeşit yazıdan ayırarak ona farklılık kazandırdığını kaydeden Gelibolulu Âlî vermiştir (*Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 32). Nesta'liğin Ali Tebrîzî tarafından ne şekilde icat edildiği hususunda *Tuhfe-i Hattâtîn*'de Kazasker Abdülbâki Ârif Efendi'nin, hocası Mehmed Tebrîzî'den naklettiği ve *Hat ve Hattâtân* ile *Pejdâyîş-i Ha⁷tt u Ha⁷ttâtân*'da da bulunan rivayet güzel bir hikâyeden başka bir şey olmasa gerektir. Kaynakların ileri sürdüğü bu görüşler bir tarafa bırakılarak yukarıda işaret edildiği gibi nesta'liğin XIV. yüzyılın ortalarında teşekkül etmeye başladığı göz önünde bulundurulursa, Ali Tebrîzî'nin onu ıslah etmek için bazı kaideler koyduğu ve ona müstakil bir yazı şeklini kazandırmak hususunda büyük gayretler sarfettiği anlaşılır. Bu kaideler kendisinden sonra oğlu hattat MİR Abdullah ve onun talebesi Mirza Ca'fer-i Tebrîzî-i Baysungur ile onun talebesi Ezher-i Tebrîzî tarafından geliştirilmiştir.

Ali Tebrîzî'nin mevcut eserlerinin incelenmesinden, yazısının pek de güzel olmadığı anlaşılmaktadır. Hattatlar tarafından çanaklı harf olarak nitelenen sin, sad, kâf ve nun gibi harflerin ölçülerinde ayniyet varsa da bunlar şekil itibarıyla daha genişçe ve uzuncadır. Bunun gibi keşide verilmiş diğer harflerin de biraz fazlaca uzun olduğu görülmektedir. Fakat yazılarının genellikle çelimsiz görünmesi devrine göre normal karşılanmalıdır.

Kendisine "kıdvetü'l-küttâb", "kible-tü'l-küttâb", "zahîrü'd-dîn" ve "vâzi" gibi lakaplar verilen ve eserlerinde Fakîr MİR Ali, MİR Ali, MİR Ali Kâtib-i Tebrîzî, el-Fakîr Ali Tebrîzî imzalarını kullanan hattatın en tanınmış talebesi oğlu MİR Abdullah'tır.

Ali Tebrîzî'nin eserleri kitap, **murakka*** ve **kıta***lardan ibaret olup Tahrân, Londra, Leningrad, İstanbul kütüphanelerinde ve bazı hususi koleksiyonlarda bulunmaktadır. Ona ait yegâne yazının kendisinde bulunan bir mecmuadaki üç beyitlik bir kıta olduğunu ileri süren Mehdi Beyânî, tesbit ettiği bazı yazıların imzalarında MİR veya Tebrîzî sözleri yer almamakla birlikte, yalnız tarihlerini ve yazı üslubunu göz önünde bulundurarak MİR Ali Tebrîzî'ye ait olabileceği

Hâce Ali Tebrîzî'nin istinsah ettiği *Hamse-i Nizâmî*'den bir başka sayfa (TSMK, Hazine, nr. 781, vr. 16^a)

